

jako toho, kdo to udělal – vojáka, vraždícího a znásilňujícího, a stát se opět tím malým nevinným chlapcem, kterým kdysi býval.

„Vojákům, kteří uvažují o tom, že půjdou do války, bych řekl jediné – nechoďte tam. Válka z vás udělá někoho, kým jste nikdy nechtěli být. Bestii. A pak musíte žít dál a ono to nejde.“

6.2 Vstupujeme na bojiště

„Pokud existuje peklo, tak to tam přesně tak páchne. Ten smrad tě prostoupí a neopustí tě po velmi dlouhou dobu.“

(americký veterán z Vietnamu)

Předchozí vybrané kazuistiky nebyly samoúčelné. Pokud bych se pustil ihned do kategorizace jednotlivých prožitků provázejících zabítí, celý problém by se tak sice zredukoval, avšak uniklo by to nejpodstatnější. Každá z reakcí na zabíjení i každá forma zabíjení ve válce má vždy multifaktoriální pozadí: tím je prostředí, které vojáka zformovalo a v němž se v danou chvíli nacházel, a dále jeho osobnost. To je třeba mít stále na paměti při jakýchkoli dalších úvahách.

Tato práce vychází především z řízených rozhovorů s americkými, chorvatskými a dvěma českými válečnými veterány, kteří měli osobní zkušenost s použitím zbraně proti nepříteli. Přestože se tedy jedná o tři národnostní skupiny, budu provádět analýzu s celým souborem najednou. Význam historických či kulturních reálií samozřejmě zohledním tam, kde je jejich vliv očividný. Avšak v této práci nejde o to, zkoumat rozdíly mezi prožitky příslušníků jednotlivých národů ani samoúčelně zohledňovat svébytnost jednoho každého konfliktu. Cílem je odpovědět na otázku, co a proč voják prožívá, pokud zabije, přičemž výsledky by měly být extrapolovatelné na jakékoli bojovníky. Proto vnímám respondenty především jako jedince an sič a teprve poté jako Američany, Chorvaty a Čechy.

Vstup na bojiště může být značně heterogenní. Ve sledovaném souboru jsou jak veteráni, kteří se dostali do bojové zóny takřka bezprostředně po svém vstupu do ozbrojených sil, tak ti, kteří před tím měli s armádou a výcvikem mnohaleté zkušenosti. Na jedné straně zde

máme Václava M. a Otu O., kteří se boje účastnili až po mnoha letech strávených v armádě a po účasti na několika zahraničních misích, a na druhé straně Marjana nebo Damjana, kteří se ocitli pod palbou doslova několik dní poté, kdy oblékli uniformu. Je též nutné zmínit, že samotný pobyt v bojové zóně ještě neznamená okamžité nasazení či kontakt se smrtí. Lze však konstatovat, že když se tak stalo, je to vždy pro vojáka zásadní zlom, při němž si uvědomí opravdovost toho, co se děje na jedné straně, a současně zakouší jakési překvapení z toho, že „se to děje“; z toho, že ve válce se umírá a zabíjí.

„Šok. Tam jsme přijeli a viděli jsme mrtvá zvířata a pak najednou mezi tím vidíš lidi. Na mě strašně zapůsobilo, když jsem viděl mrtvé dítě. To byl pro mě šok. Říkal jsem si – jak se takhle dokáže člověk chovat k člověku? Co to v něm je? Co to způsobí, že se chová hůř než zvíře? Svým způsobem byl to ale pro mě motor, že jsem se rozhodl z té armády neodcházet a začít si budovat profesionální kariéru, abych tohle... Ne zamezil tomu... To je kravina. Ale něco pro to udělal, aby se to nedělo.“

(Oto O.)

Je zřejmé, že čím nezralejší a nezkušenější vojáci byli, tím byla pro ně tato iniciační zkušenost horší především v tom, že vůči ní neměli vytvořený behaviorální aparát. I zde je vidět výrazný rozdíl mezi profesionálním českým vojákem a ostatními respondenty.

„Byli jsme na takovém návrší nad vesnicí, kde Američané čistili kálátý.⁵⁰ Kámoš vedle si všiml tálibánců, kteří se chystali napadnout vesnici ze strany. Informovali jsme o tom velitele a ten nám dal souhlas k palbě. (...) Nijak jsem to neprožíval. Tálibánce jsme viděli už dříve. Navíc tam je prakticky každý tálibánc, i když zrovna dojí kozu. Prostě jsme dělali to, co jsme před tím dělali už mockrát. Jen teď to bylo doopravdy.“

(Václav M.)

⁵⁰ Typ afghánského venkovského obydlí.

„Hned první noc v táboře jsme byli napadeni. Pět kluků, co se mnou přiletělo, se zase hned vracelo v pytli. (...) Bylo mi z toho nanic... jak mrtví vypadali. To jsem nikdy neviděl. (...) Ve filmu člověka trefí kulka a má malou ranku na košili. Tam byli lidi bez hlavy, s rozpáraným břichem.“

(Daniel H. V.)

„Zpočátku mi vůbec nepřipadalo, že jsem ve válce. (...) To trvalo aspoň měsíc. Pak nás přesunuli do Plei Ku. Tam byla nemocnice, a tak jsem viděl raněné, co vozili. Byli roztrhaní. Jeden kluk si vezl střeva v batohu. Taky byli popálení. Hrozně to tam páchlo.“

(James S. J.)

„Stále mi přijde neuvěřitelné, že zde, v tomto historickém městě, jsem byl na střeše Diokleciánova paláce za svým kanónem. Lidé se skrývali v bunkrech a nad námi létala nepřátelská letadla. (...) A jejich péchota dokonce používala protiletectvé kanóny proti nám, proti lidem. Vůbec je nezajímalo, zda trefí civilisty, nebo ne. Neměli jsme instrukce, jak máme reagovat.“

(Marjan)

V Chorvatsku zmiňovali někteří veteráni pocity neskutečna tehdy, když se z bojiště dostali na krátkou dovolenou domů do Splitu, klidného přímořského letoviska, které bylo i v době války plné turistů. Ve Vietnamu se klasická frontová linie ve smyslu „zde jsme my a tam oni“ nikdy neutvořila. Až do ofenzívy TET měli jihovietnamští a američtí vojáci zkušenosti hlavně s partyzánsky vedeným způsobem boje, v němž byl protivník prakticky „neviditelný“, nebo se o tento dojem ve svém vlastním zájmu usilovně snažil. Tento rys byl Američany vnímán jako výraz zbabělosti a strachu příslušníků Vietcongu postavit se jim čelem. Současně se však mnohdy ocitali v roli bezmocných pozorovatelů, kteří jsou svědky smrti a utrpení svých přátel, ale přitom nemohou proti nikomu zasáhnout. Podobnou zkušenost učinili i vojáci v Afghánistánu a Iráku, kde byl zdánlivý klid na základnách a rutinní charakter

činnosti náhle střídán nečekanými případy a bojem s nepřítelem, kterého nebylo možno na první pohled odlišit od běžného venkovana. Bezmoc je pro každého, a pro vojáka cvičeného k akci zejména, velmi těžko zvladatelným stavem.

„Místo toho pionýrského tábora člověk viděl válku. Slyšíš, že na našem tangu zahynuli dva vojáci. Ráno se rozrazila závora a na základnu nám vjel tank s chorvatskými znaky, Chorvaté v amerických uniformách s německými zbraněmi, na rukávech označení jejich parabrígád a my si říkali – a do prdele. To je válka. Koukáš jako puk, čekáš, co bude, mandát OSN veškerý žádný a najednou ti to dochází. To je válka. (...) Během kariéry následovaly pochopitelně další mise, ale už nikdy s modrou přílbou. Zařekl jsem se, že už nikdy jako modrá přílba sloužit nebudu. Pod OSN už nikdy. Zařekl jsem se, že jestli někam pojedu, tak jediné jako voják s jednotkou, která má jasný mandát a bude moci mír prosazovat ohněm a železem.“

(Oto O.)

Připočteme-li navíc absenci dodržování mezinárodního válečného práva a s tím související zvěrstva, která se děla a dějí ve všech sledovaných konfliktech, je jasné, že to na straně dotazovaných vojáků vyvolávalo veliký hněv až zuřivost spojenou s touhou po pomstě, ke které se někteří uchýlili, čímž se sami občas na nezákonnostech podíleli.

Ukazuje se též, že čím déle je člověk v bojové zóně, tím intenzivněji hledá způsoby, jak otupit či změnit své vnímání a zmírnit patrně neúnosné pocity, které se postupně dostavovaly. Chorvatští i američtí vojáci přiznávali nadměrné užívání alkoholu či konzumaci drog. Čeští vojáci toto negovali s tím, že vzhledem k přísnému řádu a zejména tzv. „suchému zákonu“ (zákaz a tedy i absence alkoholických nápojů v muslimských zemích), který platil na základnách, neměli ani k alkoholu, ani k drogám přístup. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že alkohol se na české základně v irácké Basře ani afghánském Lógaru nevyskytoval a ani vojenská policie tyto přestupky neřešila. Současně je

však nutné dodat, že čeští respondenti byli v porovnání se svými americkými či chorvatskými kolegy vystaveni válečným útrapám nesrovnatelně méně.

„Poté, kdy jsem viděl své kamarády mrtvé, roztržené vejpůl, začal jsem dost pít. Pořád jsem u sebe nosil lahvičku whisky a taky balíček trávy. Nesměli jsme ji mít, ale kouřili jsme ji skoro všichni. Před akcí, po akci, kluci brali i heroin, kokain, každý si navykl na určitá narkotika. Pomohlo nám to dělat naši práci.“

(Thomas J. A.)

Thomasova výpověď je zajímavá i z dalšího hlediska: totiž snahou vyhnout se faktu, že hlavní činností vojáků byl boj a s ním spojené zabíjení. Thomas hovoří eufemisticky o „práci“. Slovem „práce“ popisovali zabíjení i další veteráni. Dalo by se dokonce říci, že úsloví „dělal jsem svou práci“ je nejcharakterističtější obratem, který vojáci pro tuto činnost použili. Není pochyb o tom, že tento eufemismus je obranou před pocitu viny. Zabít je nemorální, avšak dělat svou práci je nutné a ospravedlnitelné. Jde o obdobný proces, který dovedli k hrůzně dokonalosti nacisté, kteří pro své akce směřující k vyhlazení evropského židovstva používali termíny jako „židovská otázka“, „konečné řešení“ či „zvláštní zacházení“. Jak víme, tento postup měl za cíl jednak udržet v klidu veřejnost, která by se mohla nejen v okupovaných zemích, ale též v Německu postavit této politice na odpor, ale současně zmírnit tlak svědomí u těch, kteří věděli, a přesto nechtěli vzít na vědomí.⁵¹ Není pochyb o tom, že i Thomas a jemu podobní cítili, že na zabíjení je cosi nesprávného, a to i přes to, že se odehrává ve válce, kdy je toto jednání cílem a zároveň prostředkem k dosažení vítězství. Eufemismy a případný černý humor jim pak umožnily tento apel svědomí překonat.

V každém případě zažívání situace, kdy voják ztrácel přátele či viděl umírat civilisty, a nepřítel byl dokonce mnohdy skryt, mohlo vést i u jedinců, kteří do té doby nevykazovali nijak významné tendence páchat násilí, k signifikantnímu nárůstu agresivity. Ta se poté projevila v boji

⁵¹ Srovnej např. Knopp, G. (1995): *Hitler*. Praha: Ikar, 2005.

v podobě nelítostného střetnutí se zcela dehumanizovaným protivníkem bez pocitů soucitu a vědomí faktu, že proti mně stojí v první i poslední řadě živá bytost – člověk.

Právě tito lidé se tedy ocitali na bojišti s výrazně změněným schématem hodnot, kdy zabití člověka (byl-li to nepřítel) přestalo být morálně zavrženíhodné, ale stalo se dokonce jak společensky žádoucí, tak i osobně důležité pro překonání pocitů bezmoci a nasměrování aktivity buď k zachování vlastního života, či provedení pomsty za zabitě kamarády.

6.3 První zabití

Zabití je vždy zcela zásadní zkušeností v životě každého člověka, jenž se tak zachoval. O významu lidského života a naopak o velikosti až obludnosti jeho násilného odebrání bylo napsáno mnoho knih ať už v rámci odborné literatury nebo beletrie. Za všechny citujme výrok romanopisce Johanna M. Simmela, který se mi jeví ve své jednoduchosti zcela vyčerpávající a obsahující všechny aspekty tohoto činu: „Kdo zabije člověka, zničí celý svět.“ (1970, s. 231)

Přestože naši respondenti měli opakovanou zkušenost se zabitím, ono první překročení pomyslné tenké rudé linie bylo určujícím krokem pro další život každého z nich.

„Uvědomuješ si každou sekundu, každý nepatrný detail toho okamžiku. Mohu ti popsat vůni prachu, chuť vzduchu, který jsem dýchal, když se to stalo, protože to je poprvé, kdy uděláš něco tak... tak velkého.“

(americký veterán z Afghánistánu)

Než se však pustíme do analýzy výpovědí našich respondentů, musíme si znovu uvědomit, co tomuto aktu předcházelo. Kromě výše zmíněných situací máme na mysli i první setkání s nepřítelem. To nemuselo vždy končit tím, že voják zabil, ale v každém případě dále ovlivnilo jeho postoje a míru připravenosti zabíjet. Stručný přehled základních typů odpovědí k těmto tématům nám podává tabulka č. 5.